

DRAGOȘ MÎRȘANU

DRAGOȘ BOICU

editori

**SINODUL DE LA NICEEA (325):
ISTORIE ȘI RECEPTARE**

DOXOLOGIA

Iași, 2025

CUPRINS

Abrevieri	7
Introducere	9

Partea I: **SINODUL DE LA NICEEA: EVENIMENT ȘI CONTEXT**

1. Sinodul de la Niceea (325): eveniment ecumenic sau sinod constantinian?

<i>Dragoș Boicu</i>	21
---------------------	----

2. Receptarea Sinodului I Ecumenic și continuarea controverselor ariene

<i>Nicolae Chifăr</i>	47
-----------------------	----

3. Lungul drum al formulării credinței, de la Noul Testament până la Crezul de la Niceea (325)

<i>Daniel Benga</i>	81
---------------------	----

4. Canoanele Sinodului de la Niceea: tradiție și actualitate pentru dezbaterea teologică contemporană

<i>Răzvan Perșa</i>	107
---------------------	-----

Partea a II-a: **CREDINȚA NICEEANĂ: PERSPECTIVE TEOLOGICE**

5. Gramatica teologico-conceptuală a traiectoriei niceene: evoluția și integrarea ei în gramatica proniceeană

<i>Dragoș Andrei Giulea</i>	127
-----------------------------	-----

6. Semiarieni

<i>Gheorghe Ovidiu Sferlea</i>	153
--------------------------------	-----

7. Poziția Sfântului Atanasie față de termenul *homoousios* la Niceea și în perioada controverselor ariene

Eugen Maftai 181

8. Eusebiu de Cezareea ca exeget biblic

Alexandru Mihăilă 205

Partea a III-a: **ASPECTE ALE RECEPTĂRII**

9. Receptarea Niceei de către Părinții Capadocieni

Adrian-Aurel Podaru 237

10. Receptarea Sinodului de la Niceea cca 360-451

Marius Portaru 261

11. Niceea în pustia egipteană: Sfântul Antonie cel Mare și experiența ascetică a îndumnezeirii

Daniel Lemeni 287

12. Apărarea credinței de la Niceea la Fericitul Augustin: o perspectivă deformantă

Bogdan G. Bucur 313

13. Un exemplu de „contra-receptare” a figurii Sfântului Atanasie cel Mare în secolul al XVII-lea: abordarea polemică a lui Isaac Newton

Dragoș Mirșanu 325

Summaries 339

Bibliografie 355

Lista autorilor 387

Indice 391

Introducere

Unitatea Bisericii a reprezentat încă de la începuturile creștinismului un deziderat, mai curând decât o realitate, fiind pusă la încercare din epoca apostolică. Nu degeaba Sfântul Apostol Pavel avertiza clerul din Efes că „după plecarea mea vor intra, între voi, lupi îngrizitori, care nu vor cruța turma. Și dintre voi înșivă se vor ridica bărbați, grăind învățături răstălmăcite, ca să tragă pe ucenici după ei.” (Fapte 20, 29-30)

Din acest motiv, comunitățile creștine au acordat de timpuriu o mare atenție conținutului doctrinar veghind la puritatea învățăturii care nu trebuia să se abată de la kerigma apostolică. Soluția sinodală ca împreună-mergere pe aceeași cale a devenit modalitatea de consultare și chiar confruntare a învățăturilor cu însăși conștiința și tradiția Bisericii. Iar expresia cea mai plenară a acestei conștiințe este concentrată în Sinodul Ecumenic, al cărui etalon a fost, desigur, sinodul reunit la Niceea în anul 325.

De aceea, la împlinirea a 1700 de ani de la un eveniment atât de însemnat din viața Bisericii am decis să îi acordăm atenția cuvenită. Un astfel de jubileu nu reprezintă doar prilejul comemorării evenimentului sau personalităților participante, ci este întâi de toate un moment de evaluare a receptării acestei memorii recuperate la intervale rotunde. Aniversarea a 1700 de ani de la organizarea Sinodului I Ecumenic de la Niceea de către împăratul Constantin cel Mare constituie cu siguranță o astfel de oportunitate de a ne reaminti răspunsul Bisericii la o criză doctrinară, dar în același timp este și o ocazie de a urmări diacronic impactul și consecințele pe care le-au avut discuțiile și hotărârile „celor trei sute optsprezece Părinți de la Întâiul Sfânt Sobor”.

Însă procesul de recuperare a memoriei, precum și de evaluare a receptării Sinodului I Ecumenic nu este doar extrem de dificil, ci pur și simplu imposibil dacă s-ar dori o abordare exhaustivă, în vreme ce punctarea unor aspecte disparate ar putea doar să estompeze importanța și să deformeze înțelegerea contribuției teologice și ecleziologice a evenimentului conciliar din anul 325.

Dacă ținem cont și de o receptare foarte largă a Sinodului I Ecumenic la nivelul întregii creștinătăți – excepție făcând o parte din cultele neoprotestante, deși chiar și aici apar notabile deschideri –, este de la sine înțeles că numărul de lucrări dedicate soborului de la Niceea este imens, iar aportul lor în aprofundarea aspectelor teologice și istorice este și el esențial. La acestea se adaugă șirul de reuniuni academice prilejuite de anul jubiliar care au avut ca temă centrală tocmai desfășurarea și rezultatele Sinodului I Ecumenic.

Prin urmare, apar cel puțin două probleme, deopotrivă fundamentale și legitime. Mai întâi ne-am putea întreba dacă în acest ocean de lucrări mai era necesară alcătuirea unui alt volum de studii dedicate Sinodului de la Niceea din anul 325. A doua chestiune, derivată din prima și foarte strâns legată de ea, ar viza contribuția reală la cercetarea acestei tematici, care să nu fi fost acoperită sau chiar epuizată de literatura de specialitate publicată până în prezent.

Atât în ce privește oportunitatea publicării unui nou volum tematic, cât și relevanța și ineditul cercetării pe care îl expune, răspunsul nostru subiectiv este categoric afirmativ, mai ales în contextul editării dosarului doctrinar niceean de către Samuel Fernández (*Fontes Nicaenae Synodi*, Brill, 2024) și traducerea românească a documentelor îmbogățite de alte relatări istorice din surse foarte importante prin truda profesorului Alexandru Mihăilă (*Sinodul I Ecumenic de la Niceea [325]*, ed. Adrian Marinescu, Addendum, 2025). Aceste colecții reprezintă instrumente de cercetare mult mai compacte și coerente și facilitează studierea subiectului într-o manieră mult mai sistematică și mai profundă, oferind un suport suplimentar pentru explorarea surselor și investigarea cadrului istoric, teologic, filozofic și filologic în care se plasează evenimentele care au precedat și au urmat Sinodului de la Niceea.

În plus, reconstituirea lucrărilor sinodului și abordarea problematicii lui doctrinare dintr-o multitudine de perspective creează un

interesant efect de mozaic ale cărui străluciri reflectă din unghiuri diferite informații care se completează în mod fericit. Mai mult decât atât, caracterul complementar al lucrărilor reunite aici evidențiază convergența preocupărilor pe care autorii le au cu privire la tema generală a acestui volum și, în același timp, aduce la lumină o reușită colaborare academică între cadre didactice și cercetători români din țară și de peste hotare. Interesul cu care aceștia au tratat problematica Sinodului de la Niceea de-a lungul cercetărilor lor ne-a încurajat să purcedem la o abordare pluridisciplinară sperând că astfel putem recrea într-un mod mult mai precis, dar și inteligibil, cadrul în care s-au ivit dezbaterile doctrinare, precum și modul în care a fost receptată formula stabilită de sinodali.

Volumul a fost planificat să distingă trei perspective complementare asupra Sinodului, privit ca eveniment istoric, ca vector teologic și ca marcă a tradiției creștine. Prima parte, **Sinodul de la Niceea: eveniment și context**, dedicată aspectelor istorice, prezintă elemente ce țin de organizarea Sinodului I Ecumenic, consolidarea autorității hotărârilor dogmatice de la Niceea în deceniile imediat următoare, formularea Simbolului de credință, respectiv prevederile canonice alcătuite cu acest prilej.

Astfel, în deschiderea acestei prime secțiuni, în studiul intitulat „Sinodul de la Niceea (325): eveniment ecumenic sau sinod constantinian?” Dragoș Boicu se oprește asupra elementelor specifice manifestărilor conciliare din timpul domniei lui Constantin cel Mare. Punând alături informațiile pe care le deținem cu privire la reuniunile episcopale convocate în partea apuseană a Imperiului Roman la solicitarea autorității seculare, precum și datele despre condițiile de organizare, autorul observă un tipar care este apoi reluat și replicat pe o scară mult mai mare la Niceea. De asemenea, se insistă asupra implicării împăratului în stabilirea, respectiv alterarea „ordinii de zi” a acestor sinoade, a căror prioritate este crearea unui cadru unitar doctrinar, liturgic și disciplinar al Bisericii la nivelul teritoriului aflat în stăpânirea lui Constantin la un moment dat. Nu în ultimul rând, potrivit autorului, aparentele neconcordanțe între deciziile de la Niceea comunicate prin epistolele întocmite de sinodali și prin cele trimise de împărat pot fi

conciliate printr-o lectură mai atentă a relatării istorice oferite de Eusebiu al Cezareei Palestinei în *Vita Constantini*.

Deși astăzi privim deciziile Sinodului de la Niceea ca fiind definitive în materie doctrinară și aplicate imediat, fără vreo rezistență, la nivelul tuturor comunităților creștine, izvoarele istorice prezintă un proces anevoios de recunoaștere și de acceptare a contribuției celor 318 Sfinți Părinți. Asupra acestei evoluții stăruie Pr. Nicolae Chifăr în studiul intitulat „Receptarea Sinodului I Ecumenic și continuarea controverselor ariene”, pornind de la reabilitarea episcopilor condamnați la Niceea și continuând cu înlăturarea, prin depunerea și trimiterea în exil a principalilor teologi contributory și susținători ai Sinodului din 325: Eustatie al Antiohiei, Marcel al Ancyrei și Atanasie al Alexandriei. Autorul abordează sistematic seria de sinoade organizate de arieni și modul în care această facțiune s-a întărit atât de mult încât a devenit dominantă în Orient. Un accent deosebit este pus pe elaborarea noilor formule de credință, în special a celor alcătuite în sinoadele de la Sirmium, care au culminat cu sinteza homoiană, devenită cu suport imperial standard doctrinar. Contribuția de față evidențiază, o dată în plus, că procesul de receptare al unei hotărâri dogmatice este un demers activ, asumat prin trăire și experimentarea vie a credinței.

Modul în care această trăire se exprimă prin Simbolul de credință este abordat de Pr. Daniel Benga în studiul „Lungul drum al formulării credinței, de la Noul Testament până la Crezul de la Niceea (325)”. Ivite dintr-o reală necesitate a primilor creștini de a-și afirma identitatea religioasă, mărturisirile de credință au fost formulate în dispute teologice directe cu filosofi păgâni, dar și cu diferite grupări eretice. Investigând sursele scripturistice și practicile baptismale timpurii, autorul recrează contextul care a impus exprimarea adevărului de credință cu o și mai mare acuratețe în cadrul Sinodului de la Niceea, explicând în același timp și dificilul proces de adoptare în viața liturgică a fiecărei comunități și asumarea conținutului său la nivel personal de către fiecare credincios.

Pe lângă această esențială sinteză dogmatică, participanții la Întâiul Sinod Ecumenic au formulat și un număr de dispoziții disciplinar administrative pe care Pr. Răzvan Perșa le tratează în studiul intitulat „Canoanele Sinodului de la Niceea. Tradiție și actualitate pentru

dezbateră teologică contemporană”. Autorul propune o structurare tematică sau de sistematizare a acestor decizii diferită de schema clasică, optând pentru gruparea canoanelor în temele canonice generale și teme canonice specifice, pe care le restrânge la *condițiile pentru candidații la preoție și conduita clericală* (canoanele 1, 2, 3, 9, 10, 17, 18), *organizarea sinodală a Bisericii* (canoanele 4, 5, 6, 7, 15, 16), respectiv *reconcilierea membrilor în viața sacramentală a Bisericii* (canoanele 8, 11, 12, 13, 14, 19, 20). Fiecare grupaj este analizat riguros demonstrând că nu doar învățătura dogmatică de la Niceea, ci și normele canonice, reglementate și stabilite la acest sinod ecumenic sunt de o mare importanță, impunând o serie de standarde cu privire la condițiile de hirotonire a candidaților și conduita sau deontologia clericală și pastorală, dar și în ce privește organizarea sinodală a Bisericii sau reconcilierea diferiților membri în viața sacramentală a Bisericii.

A doua secțiune a volumului, **Credința niceeană: perspective teologice**, este dedicată aspectelor teologice și particularităților doctrinare ale unor personalități ale epocii, insistând asupra mizelor dogmatice ale controverselor care s-au desfășurat atât înainte de Sinodul de la Niceea cât și după. În primul studiu, intitulat „Gramatica teologico-conceptuală a traiectoriei niceene: Evoluția și integrarea ei în gramatica proniceeană”, Pr. Dragoș Andrei Giulea analizează cele două direcții care intră în contradicție atât la nivelul ideilor cât și al semanticii limbajului, realizând cu acest prilej o contextualizare a dezbaterii teologice. Un accent deosebit este pus pe primele tatonări conceptuale formulate de Eustatie al Antiohiei și Marcel al Ancyrei, dar și pe stabilizarea limbajului niceean prin lucrările Sfântului Atanasie, devenit teologul care a făcut gramatica niceeană mai coerentă în sine, contribuind decisiv la consacrarea termenului $\omicron\upsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$ cu sensul de substanță comună.

O altă clarificare extrem de necesară este cea realizată de către Gheorghe Ovidiu Sferlea în studiul „Semiarieni”, axat pe stabilirea identității corecte a acestei facțiuni în condițiile în care denumirea este aplicată celor care respingeau în egală măsură formulele ariene condamnate la finalul crezului niceean, crezul niceean și termenul *homoousion*, dar și modalismul lui Marcel de Ancyra. Deși sunt parte din marea coaliție antiniceeană, semiarienii reprezintă o grupare distinctă de ceilalți antiniceeni, care își formulează o doctrină proprie pe baza

afirmațiilor lui Aetțiu. Potrivit autorului, poziția teologică a semiarienilor ilustrează din plin drama celor care au vrut să evite consecințele explicite ale „exclusivismului” teologic fără a se hotărî cu adevărat să-i abandoneze premisele și fără a reuși să se mențină în mod convingător și durabil pe o linie teologică intermediară între Arie și Niceea.

În același registru, Diac. Eugen Maftei tratează „Poziția Sfântului Atanasie față de termenul *homoousios* la Niceea și în perioada controverselor ariene”, pornind de la câteva precizări cu privire la înțelegerea pe care Părinții de la Niceea au dat-o acestui termen. Pentru sinodali, relevanța lui *homoousios* nu stă în prezența sau absența lui din Scriptură, ci în realitatea sau adevărul (*to pragma, hē alētheia*) pe care le desemnează. De aceea termenul este o *paradeigma*, în sensul de ghid sau semn, fiind neputincios în a revela întregul conținut al Realității. La rândul său Sfântul Atanasie a folosit noțiunea de *homoousios* nu pentru a arăta o identitate numerică a substanței Tatălui și Fiului, ci o continuitate desăvârșită a substanței Tatălui în Fiul. Autorul se concentrează în special asupra relației dintre *homoousios* și *ousia*, în timp ce punctează distincțiile dintre *homoousios* și *homoiousios*, demonstrând că episcopul Alexandriei nu înclină nici spre o doctrină a unicei substanțe generice, nici spre una a trei substanțe individuale, ci sugerează o continuitate desăvârșită a substanței Tatălui în Fiul, și în felul acesta Sfântul Atanasie evită atât riscul de a confunda ipostasul Fiului cu cel al Tatălui, cât și riscul de a face din substanța Fiului una diferită de cea a Tatălui.

În mod analog, în studiul intitulat „Eusebiu de Cezareea ca exeget biblic”, Alexandru Mihăilă evidențiază particularitățile triadologiei și hristologiei promovate de un o altă personalitate care și-a pus amprenta asupra teologiei în prima jumătate a veacului al IV-lea. Reconstituind profilul intelectual și metoda hermeneutică pe care eruditul palestinian o aplica textelor scripturistice, autorul identifică o serie de elemente ce se vor regăsi ulterior pe parcursul disputei ariene. Astfel, pasaje mesianice cheie sunt interpretate dintr-o perspectivă hristologică, dar care subliniază distincția dintre Logosul divin și natura umană a lui Hristos, aspecte evidențiate în corespondența sa și în lucrările polemice redactate spre sfârșitul vieții. Deși a acceptat Crezul niceean, Eusebiu a căutat să interpreteze termeni precum *homoousios* într-un

Receptarea Sinodului I Ecumenic și continuarea controverselor ariene

PR. NICOLAE CHIFĂR

Sinodul Apostolic din jurul anului 50 a constituit un exemplu de abordare sobornicească și unitară a unei probleme de ordin teologic-bisericesc, și de receptare a deciziilor lui de către întreaga Biserică, pentru sinodalitatea Bisericii ce a urmat. Perioada persecuțiilor a creat pentru creștini probleme controversate, atât de ordin dogmatic, cât și liturgic-practic, care, deși s-a căutat să fie rezolvate tot pe temei sinodal, nu au dus întotdeauna la receptarea unanimă a deciziilor luate și a relativizat uneori importanța sinoadelor. Un exemplu concludent l-au constituit sinoadele ținute pe tema controverselor trinitare, cu implicarea puterii imperiale¹. Cu toate că decretul imperial constantinian de la Mediolanum (Milano) din anul 313 și implicarea directă a împăratului Constantin cel Mare (305-337) a facilitat convocarea primului Sinod Ecumenic al Bisericii, la Niceea, în anul 325, pentru combaterea și condamnarea arianismului – care a stabilit, cu acordul majorității episcopilor prezenți și al împăratului, decizii atât de ordin dogmatic, cât și de factură canonic-administrativă², decizii întărite de puterea

¹ A se vedea o sinteză a întregii problematice la Nicolae Chifăr, Dragoș Boicu, *Criză și unitate în Antichitatea creștină. Controversa donatistă*, Doxologia, Iași, 2023.

² A se vedea *Scrisoarea sinodală către Biserica Alexandriei, Libiei și Pentapolei*, la Socrate, *HE* 1, 9 (PG 67, 77-84); Teodoret al Cyrului, *HE* 1, 8, (PG 82, 928-932; trad. Vasile Sibiescu, în Teodoret de Cyr, *Istoria bisericească*, PSB 44, EIBMBOR, București, 1995, pp. 45-48); cf. Ortiz de Urbina, *Nicée et Constantinople, Histoire des conciles œcuméniques*, tom I, Paris, 1963, pp. 257-259. *Scrisoarea împăratului Constantin către Biserica Alexandriei*, la Socrate, *HE* 1, 9 (PG 67, 84-85), în care spune: „cei peste trei sute de episcopi, plini de înțelepciune și pricepere, au învățat că este una și aceeași credință, după adevărurile revelate în legea dumnezeiască, și numai Arie, cuprins de înșelăciunea diavolului, a răspândit acel rău printre

imperială cu putere de legi de stat³ –, receptarea dorită și cerută de împărat nu a găsit imediat aplicare din partea episcopilor. Deja în anul 326, Eusebiu al Nicomidiei, care fusese exilat împreună cu Teognis al Niceei pentru că refuzaseră anatematizarea lui Arie, a fost chemat din exil. În felul acesta, el a devenit conducătorul grupării semiariene, care, folosindu-se de similitudinea dintre termenii ὁμοουσιος („de aceeași ființă”) și ὁμοιοουσιος („de o ființă asemănătoare”)⁴, a continuat promovarea unui arianism moderat.

La insistențele lui Eusebiu și ale prietenului său Teognis, revenit și el din exil, împăratul a permis în anul 327 și întoarcerea din exil a lui Arie, și chiar solicitarea ca episcopii să accepte comuniunea cu el. În fața situației date, episcopii Eusebiu și Teognis, susținând înaintea împăratului că motivul condamnării lor nu mai este valabil, au putut să-și reia scaunele episcopale și să continue lupta împotriva niceenilor. Scopul urmărit era de a anula Crezul Niceean și hotărârile Sinodului I Ecumenic de condamnare a arianismului, precum și de a anihila centrele de rezistență ale niceenilor, în mod special Antiohia și Alexandria. În Antiohia rezida episcopul Eustatie, iar în Alexandria ajunsese episcop, la 8 iunie 328, Sfântul Atanasie cel Mare, ambii prezenți la Sinodul de la Niceea și susținători ai Crezului niceean, refuzând împreună cu Marcel al Ancyrei să primească comuniunea cu Arie până

voi și apoi și la alții, prin nelegiuirea lui doctrină”. Prin urmare, precizează el, ceea ce au crezut și au hotărât cei peste trei sute de episcopi este adevărul dumnezeiesc, căci ei au fost călăuziți de puterea Sfântului Duh, care i-a ajutat să ajungă la înțelegere și unire. Aceleași precizări le întâlnim și în *Scrisoarea împăratului Constantin (cel Mare), către episcopii care au lipsit de la Sinodul de la Niceea*, la Teodoret, *HE* 1, 9 (PG 82, 932-937; trad. Sibiescu, pp. 48-50), cu referiri legate și de data sărbătoririi Paștilor. Eusebiu al Cezareei, *VC* 3, 17-20 (PG 20, 1073-1080; trad. Radu Alexandrescu, în *Eusebiu al Cezareei, Viața lui Constantin cel Mare*, PSB 14, studiu introductiv de Emilian Popescu, EIBMBOR, București, 1991, pp. 132-135).

³ Împăratul Constantin „le-a întărit cu (propriul său) sigiliu, astfel ca guvernatorii provinciilor să nu poată împiedica aducerea lor în faptă, fiind preoții lui Dumnezeu, mai presus decât orice fel de judecător”, Eusebiu al Cezareei, *VC* 4, 27 (PG 20, 1176; trad. Alexandrescu, p. 170), iar prin scrisoarea adresată episcopatului egiptean „întărea și pecetluia dogmele stabilite la sinod și îndemna stăruitor la armonie”, *VC* 3, 23 (PG 20, 1084; trad. Alexandrescu, p. 136).

⁴ Despre semnificația acestor termeni, a se vedea la Constantin Voicu, „Problema *homoousius* la Sfântul Atanasie cel Mare”, *Mitropolia Olteniei*, 15/1-2, 1963, pp. 3-20.

altele, motiv pentru care a fost depus din scaun și, prin ordin imperial, exilat la Traianopolis, în Tracia, unde a murit în jurul anului 337⁶. Alegerea unui succesor pe scaunul antiohian a fost dificilă, iar implicarea împăratului atât în zădărnicierea mutării lui Eusebiu al Cezareei⁷, cât și în alegerea lui Euphronios⁸ a constituit o dovadă de cezarpapism imperial în problemele bisericești.

După înlăturarea lui Eustatie, semiarieni au continuat planurile lor, avându-l în vedere pe episcopul Marcel al Ancyrei. Prin înlăturarea mai multor episcopi niceeni, precum Asclepius de Gaza, Eutropius de Adrianopol, Isidor de Tenedos, Damnian de Sirmium, Hellanicus de Tripoli și alții⁹, arienii și-au întărit pozițiile și au ajuns să domine sinoadele provinciale. Episcopul Marcel al Ancyrei a intrat în dispută cu semiarieni deoarece, fiind un apărător puternic al Crezului niceean și al hotărârilor Sinodului Ecumenic, el a realizat că aceștia erau doar semnatarii documentelor sinodale, nu și împlinatorii lor. De aceea, dându-și seama că întoarcerea din exil a lui Eusebiu al Nicomidiei și a altor arieni va însemna reafirmarea arianismului moderat, a compus o lucrare autentică împotriva retorului Asterie din Capadocia¹⁰, care era la vremea respectivă reprezentantul arienilor, lucrare pe care a trimis-o împăratului Constantin cel Mare pentru a-l avertiza că semiarieni nu sunt adepți fideli ai Crezului niceean, printre ei numărându-se Eusebiu al Nicomidiei, Paulin al Tyrului, Eusebiu al Cezareei și Narcis al Neroniadei. Acest lucru i-a instigat pe episcopii vizați, care au cerut împăratului, în anul 330, convocarea unui sinod la Constantinopol, care să analizeze lucrarea episcopului Marcel și corectitudinea credinței lui. Acuzat de antitrinitarismul sabelian sau modalist, el a fost depus din treapta de episcop și exilat, iar în locul lui a fost pus Vasile al Ancyrei, care va fi foarte activ pentru cauza arienilor și va crea numeroase dificultăți niceenilor¹¹.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Scrisoarea împăratului către antiohieni*, la Eusebiu al Cezareei, VC 3, 60 (PG 20, 1128-1133; trad. Alexandrescu, pp. 152-153), și *Scrisoarea împăratului către Eusebiu al Cezareei*, în VC 3, 61 (PG 20, 1133-1136; trad. Alexandrescu, p. 154).

⁸ Teodoret, HE 1, 22, (PG 82, 969; trad. Sibiescu, p. 67).

⁹ Atanasie al Alexandriei, *Historia Arianorum ad monachos* 5 (PG 67, 172-173).

¹⁰ Socrate, HE 1, 36 (PG 67, 172-173).

¹¹ Sozomen, HE 2, 33 (PG 67, 1028-1029).